

Мукачівський державний університет
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
ОС «Магістр»

**«Організаційно-методичні засади створення і
функціонування струнних ансамблів на сучасному етапі»**

виконала: студентка 2 курсу
Дубенко Леся Борисівна

Науковий керівник:
доцент **Теличко Віктор Федорович**

Рецензент:
Професор Львівської Національної музичної
академії ім. М.В.Лисенка
Соколовський Юрій Анатолієвич

Допустити до захисту:
завідувач кафедри музичного мистецтва
д. пед. н., професор Попович Н.М.
« ____ » _____ 2019 р.

Мукачівський державний університет
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи
ОС «Магістр»

на тему:

**«Організаційно-методичні засади створення і
функціонування струнних ансамблів на сучасному етапі»**

Виконавець: студент 2 курсу, групи ММ-2 м
спеціальності 025 «Музичне мистецтво»
Дубенко Леся Борисівна

Керівник доцент Теличко Віктор Федорович

Рецензент
професор Львівської Національної музичної
академії ім. М.В.Лисенка
Соколовський Юрій Анатолієвич

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРУННИХ АНСАМБЛІВ	
1.1. Історичні традиції формування струнно-смичкового ансамблевого виконавства.....	9
1.2. Ансамбль як система творчої комунікації.....	21
1.3. Особистість керівника струнного ансамблю в музично - педагогічній теорії та практиці.....	30
Висновки до першого розділу	
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА КЕРІВНИЦТВА СТРУННИМ АНСАМБЛЕМ	
2.1. Розвиток ансамблевої техніки.....	41
2.2. Методичні основи вивчення музичних творів у класі ансамблю та питання виконавської інтерпретації.....	50
2.3. Основні принципи репертуарної практики в ансамблевому колективі.....	65
Висновки до другого розділу	
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91
ДОДАТКИ.....	102

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мистецтво ансамблевого музикування – феномен багатогранний та складний. Це і творча діяльність (найскладніший її аспект – спільна творчість), і спілкування як взаємодія, і складна система комунікацій різного рівня. Наразі проводяться численні мистецькі акції – конкурси, фестивалі ансамблевої музики, в тому числі ансамблів скрипалів різних рівнів професійної підготовки. Метою їх проведення є популяризація надбань класичної і сучасної музики, скрипкового ансамблевого музикування, пошуки нового репертуару та актуальних сучасних форм його репрезентації в сфері ансамблевого музикування, демонстрація діапазону професійної майстерності та виконавсько-виразових можливостей.

Ансамблеве музикування має глибокі історичні витoki в Україні та за кордоном, і, водночас, залишається «живою» динамічною системою, отже, привертає постійну увагу музикантів-практиків та дослідників. Значущість ансамблевого музикування як компонента комплексу спеціальних компетенцій, його важливість для освітнього процесу й подальшої професійної діяльності молодих музикантів, обумовлена декількома факторами, одним з яких є сучасна ситуація на ринку праці. Адже саме оркестр чи ансамбль (поряд з педагогічною сферою) є основною базою для працевлаштування випускників вищих музичних навчальних закладів. Система музичної освіти спрямована, насамперед, на те, аби сформувати у студента навички сольного виконавства. Відтак, майбутній фахівець, демонструючи високі результати на конкурсах виконавської майстерності чи в сольній концертній діяльності, влаштувавшись на роботу, зіштовхується з певними труднощами у зв'язку з відсутністю навичок ансамблевого музикування. Учорашні студенти приходять в оркестрові колективи, не володіючи достатньою мірою необхідними навичками: уміння грати в колективі й бути органічною його частиною, вільне читання з аркуша, уміння організувати не тільки індивідуальний репетиційний процес, але й роботу

групи, уміння працювати над партією й розвивати почуття персональної відповідальності за неї. Через це досить велика кількість часу витрачається на навчання нового члена колективу. Часто на це витрачаються часові й нервові ресурси обох сторін, які могли б знайти краще застосування. Крім того, будь-який професійний колектив, безумовно, віддасть перевагу музикантові, що вже володіє навичками ансамблевої гри. Таким чином, гостро ставиться питання про успішність кар'єри молодого музиканта-інструменталіста.

Інструментальна ансамблева музика переживає нині період відродження. Свідченням цього є проведення численних фестивалів, конкурсів, форумів, концертних заходів. Ансамблі різних складів стали універсальними концертними одиницями, що характеризуються мобільністю, неповторним творчим обличчям, повноцінним і витонченим звучанням. Таким чином, що зростає увага до проблеми інструментально-ансамблевого виконавства. Проте творчість струнних ансамблів в існуючому колі наукових розвідок представлена лише як складова більш узагальненого за змістом об'єкту вивчення. Разом з тим, у сучасній освітній та виконавській практиці виявляємо ряд протиріч: між навчанням студентів-струнників як виконавців-солістів і затребуваністю професіоналів, здатних працювати в колективі (ансамблі, оркестрі); між підходами до навчання студентів-струнників з опорою на традиційний репертуар і необхідністю пошуку нових підходів до освітнього процесу, актуальних в умовах сучасності.

Дослідницький інтерес до проблем теорії, історії і практики скрипкового ансамблевого мистецтва зумовлює необхідність висвітлення специфіки ансамблю скрипалів як різновиду виконавської культури. Притаманний йому творчий потенціал сприяє його постійному розвитку в багатьох художніх проявах та аспектах. Вищенаведене обумовлює актуальність обраної теми магістерської роботи – «Організаційно-методичні засади створення і функціонування струнних ансамблів на сучасному етапі».

Об'єктом дослідження є струнне ансамблеве мистецтво у просторі музичної культури та сучасної мистецької освіти.

Предмет дослідження: теоретичний, методичний та практичний аспекти функціонування струнного ансамблевого мистецтва України ХХ - початку ХХІ ст.

Метою дослідження є ретроспективний аналіз окресленої проблеми, виявлення особливостей керівництва струнними ансамблями, визначення методичних основ, необхідних для ефективного формування ансамблевої культури сучасного музиканта-інструменталіста, що сприяють його вдосконалюванню як професіонала.

Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

1) вивчити, проаналізувати й узагальнити наукову та методичну літературу щодо історії, теорії та методики ансамблевого музикування, простежити його генезу;

2) охарактеризувати елементи ансамблевої техніки;

3) визначити організаційно-методичні засади керівництва струнними ансамблями різних типів;

4) визначити базові риси особистості керівника музичного виконавського колективу;

5) обґрунтувати основні принципи репертуарної практики в ансамблевому класі.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань, досягнення мети дослідження застосовувались теоретичні та емпіричні методи. Загальнотеоретичні: аналіз наукової і методичної літератури з окресленої проблеми, систематизація, класифікація, узагальнення, абстрагування, конкретизація теоретичних положень; музикознавчі: історико-ретроспективний аналіз музичних явищ, аналіз виконавських інтерпретацій. Емпіричні методи: спостереження, інтерв'ювання, проведення експериментального дослідження, аналіз і обробка його результатів.

Теоретичною основою дослідження стали наукові теорії, концепції, ідеї, що розкривають різні аспекти навчання й виховання музикантів-інструменталістів, музичної творчості, розвитку студента як цілісної й гармонічної особистості. Зокрема:

1) історії розвитку музично-філософської думки, соціології музичного мистецтва (Т.Адорно, Л.Вітгенштейн, І.А.Корсакова, О.Ф.Лосєв, В.В.Медушевський, А.І.Щербакова та ін.);

2) психології музичного виконавства (М.А.Антонова, Л.С.Виготський, А.Л.Готсдінер, Д.К.Кірнарська, Є.В.Назайкінський, Б.М.Теплов, П.А.Хазанов, Г. М. Ципін та ін.);

3) педагогіки (Ш.А.Амонашвілі, Л.С.Виготський, Я.Корчак, та ін.);

4) історії ансамблевого виконавства (Б.В.Асаф'єв, Л.В.Бобровський, Є.В.Дехтяренко, Л.Н.Раабен, А.І.Рахаєв, Я.Сорокер, та ін.);

5) методики викладання музики (М.А.Антонова, Л.Ауер, Е.Г.Кайшаурі, Т.І.Карнаухова, С.М.Майкапар, Є.П.Лук'янова, Г.Г.Нейгауз, Л.А.Тарасова, Г.М.Ципін, Ю.І.Янкелевич та ін.).

Практичне значення одержаних результатів. Дослідження безпосередньо пов'язано з професійною діяльністю авторки в якості художнього керівника інструментального ансамблю «Рапсодія» Ужгородського районного будинку культури. Матеріали роботи можуть бути використані у практичній діяльності керівників струнних ансамблів, при укладанні навчальних і методичних посібників з ансамблевого класу, а також при створенні спецкурсу «Мистецтво ансамблевого музикування» у мистецьких закладах вищої освіти.

Апробація результатів магістерської роботи знайшла відображення в публікації авторки за темою дослідження, а також у виступі на III Всеукраїнській науково-практичній «Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів», що проходила в Мукачівському державному університеті 16-17 травня 2019 р.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Загальний обсяг роботи – 107 сторінок, основний зміст дослідження викладено на 101 сторінці, список використаних джерел включає 100 позицій, присутні додатки на ст. 102.

Висновки до 1 розділу

Ансамблеве виконавство у ХХ – початку ХХІ століть загалом стає найважливішим засобом музичної комунікації і посідає вагоме місце у процесі формування художньої індивідуальності, музично-творчих здібностей. Соціальні функції ансамблю спрямовані на встановлення особових психоемоційних контактів, творче та особистісне взаєморозуміння і консолідацію у виконавському процесі. Ці детермінанти акцентуються у переважній більшості передових методів музично-виконавської практики ХХ ст. загалом та підтверджуються величезною роллю ансамблевих форм і жанрів, зокрема, ансамблю скрипалів у виконавсько-педагогічній практиці.

Ансамбль скрипалів – унікальний і самобутній колектив музикантів в аспекті темброво-фонічної специфіки, виражальних можливостей і жанрово-стильових засад репертуару. Це досить рідкісне поєднання однорідних музичних інструментів в одному колективі. Щоб ансамбль скрипалів звучав на відповідному рівні, у ньому мають об'єднатися індивідуальності, які можуть співіснувати як одне художнє ціле.

Ансамбль скрипалів як музично-виконавський різновид, якому історично властиві риси камерності і концертності, ознаки ансамблевого, сольного і оркестрового музикування, протягом значного періоду кристалізувався як своєрідний мистецький феномен. Вектор семантичного розвитку ансамблю скрипалів ілюструє шлях від посилення-дублювання сольного-унісонного начала до колективної ансамблевої єдності і набуття яскравої віртуозно-концертної якості, властивої як камерним, так і оркестровим виконавським жанрам. Ансамблі скрипалів активно конкурують з формами поп- та рок-музики, комерційним мистецькими проектами, властивими сучасному музичному життю.

Роль керівника музичного ансамблю у втіленні художньої ідеї твору неможливо переоцінити. Саме його творчі ідеї реалізуються колективом. Саме він як виконавець, пропонуючи власну інтерпретацію музичного твору,

«висловлюється» через свій колектив. Розуміння необхідності спільної роботи з втілення своїх задумів дозволяє керівникові створити колектив однодумців. Він мотивує колектив, заражає ансамбль своїми художніми ідеями, які для нього значні й важливі.

До базових рис особистості керівника інструментального ансамблю належать як універсальні, так і унікальні риси. Якщо керівник наділений усією повнотою влади у своєму колективі, поєднуючи в собі лідера формального як керівника та лідера неформального, як найавторитетнішого музиканта, з'являється реальна можливість для втілення серйозних творчих завдань.

Висновки до 2 розділу

Гра в ансамблі відрізняється тим, що тут індивідуальне сприйняття змісту музичного твору повинно відповідати загальноприйнятій концепції інтерпретації авторського задуму. Тому вибір засобів музичної виразності, необхідних для розкриття художнього образу музики, здійснюється в процесі міжособистісного спілкування учасників ансамблю, що збагачує творчу фантазію музикантів, розвиває уяву й асоціативне мислення. Тобто, на основі вже наявних знань і виконавського досвіду кожного з музикантів відбувається спільний вибір нових способів рішення творчих завдань, формуються такі особистісні якості як креативність, кмітливість, прогностичність.

У процесі ансамблевого музикування індивідуальна виконавська техніка кожного учасника взаємодіє з виконавською технікою партнера, що безумовно впливає не тільки на якість спільної гри, але й сприяє вдосконалюванню індивідуальних технічних навичок ансамблістів і виробленню специфічних, характерних для колективного музикування прийомів гри. Таким чином, у процесі освоєння ансамблевої техніки відбувається збагачення емоційного світу музикантів, формується емоційна сприйнятливність, тому що виконавець змушений постійно вслуховуватись в гру партнера й реагувати на зміну характеру виконання; розвиваються спеціальні музичні здібності особистості (всі види музичного слуху; уміння вибирати оптимальний темп виконання, залишатися в рамках заданого метро-ритму й узгоджувати штрихи). Колективне виконавство впливає й на розвиток інтелектуальної сфери особистості, тому що в умовах ансамблю музикантам на багато частіше доводиться виконувати аналіз, порівняння й синтез музичного матеріалу, що й формує відповідні здатності особистості.

Темброва багатоплановість інструментального ансамблю дозволяє підібрати якісний музичний матеріал (як класичний, так і сучасний), що сприяє формуванню естетичних цінностей виконавців і розвитку їхнього

музичного смаку. Для виконання в ансамблі стають доступними твори різних жанрів, стилів, форм. Включення до репертуару музики різних жанрів сприяє розширенню історико-стилістичних знань, розумінню особливостей національних музичних традицій і композиторських стилів, що в остаточному підсумку формує музичні інтереси й потреби особистості.

Розвиток сучасної виконавської практики відбувається під активним впливом масової культури. Це виявляється в тенденції активного використання неакадемічних форм виконавства, адаптованих під сучасні соціокультурні умови. У результаті трансформуються способи й форми сценічної презентації, прийоми виконавських інтерпретацій, підсилюється значення неосновних жанрів музичної творчості (аранжувань, обробок, транскрипцій, перекладань для неакадемічного інструментального складу).

Сучасне скрипкове ансамблеве виконавське мистецтво характеризується стійким пошуком музикантами синтезу різних стилів і напрямків, прагненням до їхнього взаємозв'язку для наступної реалізації своїх творчих завдань.

ВИСНОВКИ

На відміну від сольного виконавства, що має усталене науково-методичне забезпечення навчальними дисциплінами в фахових освітніх програмах історії виконавства, теоретичний курс історії струнно-ансамблевого виконавства на сьогодні відсутній у музично-мистецьких навчальних програмах, хоча ансамблева проблематика потребує особливої системи знань, обсяг яких був окреслений ще Й. Маттезоном у намаганнях створити «універсального ансамбліста».

На даний час більшість наукових і методичних праць присвячено питанням сольного виконавства на струнно-смічкових інструментах. У цій сфері дослідникам вдалося вийти на якісно новий рівень, ними досягнуті істотні успіхи в пізнанні основ виконавської майстерності. Значно менше вивчене ансамблеве виконавство. Окремі аспекти специфіки роботи інструментальних ансамблів висвітлили О.В. Бичков, А.Д.Готліб, Р.Р. Давидян, І.І.Польська, проте у вивченні методичних засад функціонування струнних ансамблів ще залишається багато відкритих питань.

Ансамбль скрипалів – унікальний і самотній колектив музикантів в аспекті темброво-фонічної специфіки, виражальних можливостей і жанрово-стильових засад репертуару. Це досить рідкісне поєднання однорідних музичних інструментів в одному колективі. Щоб ансамбль скрипалів звучав на відповідному рівні, у ньому мають об'єднатися індивідуальності, які можуть співіснувати як одне художнє ціле.

Ансамбль скрипалів як музично-виконавський різновид, якому історично властиві риси камерності і концертності, ознаки ансамблевого, сольного і оркестрового музикування, протягом значного періоду кристалізувався як своєрідний мистецький феномен. Вектор розвитку струнного ансамблевого виконавства ілюструє шлях від барокових колективів, що базувались на дублюванні сольного-унісонного начала - до

колективної ансамблевої єдності і набуття яскравої віртуозно-концертної якості. У сучасній музичній культурі ансамблі скрипалів є провідною галуззю творчих експериментів композиторів, сферою пошуку нових тембрально-ансамблевих сполучень, в яких використовуються не тільки усталені історичною виконавською практикою склади, але й нетрадиційні тембральні поєднання інструментів (введення інструментальних компонентів фольклорного призначення або інонаціональної приналежності), що відтворюють альтернативний погляд композиторів на художньо-мистецькі спрямування епохи, зокрема, іронічність, пародійність, алегоричність, карнавальність, виконавську багатоваріантність тощо. Наразі струнні ансамблі активно конкурують з формами поп- та рок-музики, комерційними мистецькими проектами, властивими масовій культурі сьогодення.

Струнне ансамблеве виконавство є професійною системою реалізації особистісних художньо-виконавських намірів інструменталістів у процесі спільної інтерпретації з узгодженням всіх складових ансамблевого комплексу, який передбачає безпосередню психологічну взаємодію учасників-виконавців і художню цілісність вияву тембральних, акустичних, динамічних властивостей всіх інструментів, залучених до ансамблевого складу.

Майстерність інструментально-ансамблевої гри полягає в дотриманні ансамблевої гармонії (акустично-динамічної, тембрально-артикуляційної, темпоритмічної) не за формально-кількісними ознаками, а за художньо-естетичними та смисловими показниками. Критерієм міри гармонійності виступає усвідомлення виконавцем власної інструментальної ролі в кожному конкретний момент музичного розвитку, з урахуванням в якості обов'язкової умови бездоганної інструментально-технічної свободи.

Рівень виконавської майстерності колективу визначається мірою володіння ансамблевою технікою – багаторівневою системою професіональних навичок, котра виникає як результат взаємодії індивідуальних музичних технік ансамблістів, і проявляється через

концептуальний, психічний, слуховий і моторно-руховий рівні, спрямовані на втілення і матеріалізацію музичної думки. Найпоказовішими маркерами професіоналізму ансамблів виступають два типи засобів – ті, що сприяють виконавській злитності та ті, що диференціюють партії ансамблів. До першої групи віднесемо:

- ансамблеву фактуру, що у своїй структурі-цілісності поєднує різні інструментально-інтонаційні показники;
- ансамблевий темпоритм – художню синхронність горизонтально-інтонаційних шарів у побудові фактурно-ансамблевої вертикалі звучання;
- ансамблеву динаміку – гучнісно-звукову вертикаль спільного звучання з урахуванням міжінструментальної динаміки у корекції тематично-функціональної ієрархії.

Друга група досягається такими прийомами, як:

- артикуляція – специфіка звуковедення-інтонування, що при тотожних текстових визначеннях надає нетотожні звукові результати на інструментах різного типу звуковидобування, дозволяючи у художньо-досконалому виконавсько-ансамблевому об'єкті ідентифікувати художньо-досконалий інструментальний суб'єкт;
- динаміка – в ансамблевому звучанні структурується на мікродинамічні моделі інструментальної виокремленості, ініціюючи ансамблево-динамічну ієрархію;
- тембр – використовується як засіб образної характерності та інструментального уособлення в ансамблевій фактурі; утворюється механічно-акустичними властивостями інструмента та технологічно-психологічними виконавськими прийомами звуковидобування, складаючи спектральну структуру сукупно ансамблевого тембру.

Дослідження струнно-ансамблевого мистецтва виявило, що такі колективи складаються із музикантів, попередньо підготовлених за програмами індивідуального навчання. У результаті оволодіння системою музично-теоретичних та естетичних знань; системою музично-виконавських

умінь і навиків; системою умінь і навичок творчої діяльності, музиканти одержують теоретичну і практичну підготовку до роботи в струнному ансамблі.

Винятково сприятливі передумови для занять колективною формою виконавського мистецтва в ансамблі скрипалів має підлітковий вік, коли вперше виникає готовність до оволодіння своїми індивідуальними якостями і готовність до усвідомлених колективних дій, схильність до самоконтролю і самовиховання, що виступають як своєрідний симптомокомплекс, який формує необхідну базу для розвитку колективної творчості в ансамблі скрипалів. У даному аспекті визначимо два основні шляхи організації ансамблю. Перший – залучення всіх бажаючих, незалежно від природних даних, вміння грати на інструменті, знання музичної грамоти, другий – відбір бажаючих відповідно до їхніх музичних здібностей, вміння грати на будь-якому музичному інструменті. На відміну від аматорського, організація професійного струнного ансамблю відбувається лише на конкурсній основі із врахуванням психологічної сумісності партнерів, їх емоційно-особистісної взаємодії в процесі спільного музикування, певної близькості естетичних прагнень і смаків та рівня виконавської майстерності.

Також варто зауважити, що існують відмінності у діяльності аматорського струнного ансамблю від професійного колективу. Наприклад, особливості організації репетиційного процесу в аматорському ансамблі полягають у тому, що робота над музичним твором, підпорядкована дидактичним та виховним завданням, відбувається на різних рівнях і охоплює значно більший період часу для його засвоєння. Для професійного музиканта метою діяльності є сценічний виступ, відтак, інтенсивність репетиційної роботи є інтенсивнішою, а концертна практика – систематичною.

В основі функціонування будь-якого колективу, у т.ч. й струнного ансамблю, лежать організаційні та творчі зусилля лідера-керівника – музиканта, котрий організовує колектив, або перетворює його згідно з

творчими завданнями. Керівник ансамблю повинен володіти такими базовими рисами та здібностями:

- уміння постійно продукувати творчі ідеї й доводити їх до втілення своїм творчим колективом;
- талант, реалізований у рамках творчого виконавського колективу;
- сполучення розуму й інтуїції;
- виявлення й осмислення надідеї, надзавдання, що вимагає постійного творчого пошуку;
- воля до досягнення мети;
- висока освіченість і прагнення до постійної самоосвіти;
- педагогічні здібності;
- уміння підтримувати здоровий психологічний клімат у колективі.

Функція професійного струнного ансамблю виражається у двох соціокультурних вимірах: звернення до широких мас та до духовної і інтелектуальної еліти. Відповідно, формуються різні репертуарні списки таких колективів. Жанрово-стильове розмаїття репертуару для ансамблю скрипалів свідчить про постійну увагу до цього типу творчості багатьох поколінь композиторів. Формування репертуару струнного ансамблю має здійснюватись на таких принципах:

- естетичної і художньої цінності (виховання естетичного смаку виконавців і слухачів здійснюється на високохудожніх зразках вітчизняної та зарубіжної музики);
- різноманітності жанрів і тематики (навички ансамблевої гри мають формуватися й розвиватися на різножанрових творах класичної, народної та сучасної музики; до навчально-концертного репертуару мають входити як оригінальні оркестрові твори, так і перекладення, обробки, аранжування);
- поліфункціональності застосування (у складанні програмного репертуару необхідно враховувати не тільки концертну і навчальну діяльність ансамблю, а й участь у різноманітних виховних і музично-просвітницьких заходах).

Отже, безперервно еволюціонуючи, струнний ансамбль «напрацьовує» власні мистецькі засоби та прийоми виразності, розвиваючи кращі традиції ансамблевого виконавства. Струнний ансамбль є самостійним, художньо повноцінним видом музикування, здатним виступати як у концертних залах, так і на відкритому просторі, йому підвладний будь-який репертуар: від оригінальних композицій – до перекладів.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>